

Відгук
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Стоянець Наталії Валеріївни
на тему: «Управління сталим розвитком аграрного сектора економіки»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.03 - економіка та управління
національним господарством

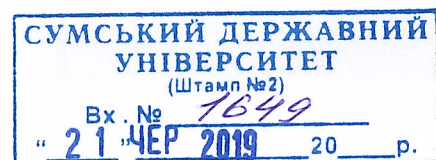
1. Актуальність теми дослідження.

Динамічне збільшення чисельності населення планети протягом останніх кількох десятиліть, загострення екологічних проблем, що призвели до порушення звичних механізмів функціонування екосистеми, а також зростання масштабності ризиків екологічного та соціального характеру обумовлює, з одного боку, пріоритетність питання забезпечення продовольчої безпеки, а з іншого боку, підтверджує складність та комплексність проблеми, пов'язаної з реалізацією цього завдання. Ключове місце у процесі забезпечення продовольчої безпеки посідає аграрний сектор економіки, проте його функціонування може давати не лише позитивні результати, а й мати негативні наслідки, що більшою мірою визначаються деструктивним впливом на стан екології. Враховуючи вищевикладене, управління розвитком аграрного сектору економіки повинно здійснюватися на засадах сталості та поступальності, що дозволить досягнути прийнятного рівня продовольчої безпеки та мінімізувати деструктивний вплив на навколишнє природне середовище.

Разом з тим, доцільно відмітити, що система управління сталим розвитком аграрного сектору економіки передбачає врахування у цьому процесі дії екологічних, економічних, соціальних та інституційних факторів, проте методології визначення релевантності дії цих детермінант та формуванню інструментарію у розрізі кожного з описаних каналів присвячено дуже мало праць як вітчизняних, так і закордонних дослідників, а існуючі наукові доробки є незавершеними, фрагментарними та у деяких аспектах дискусійними, що і визначає актуальність та важливість обраної теми дослідження.

2. Ступінь наукової розробленості проблеми.

Наукова проблема, вирішенню якої присвячена дисертаційна робота, знайшла відображення в працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених, що, з одного боку, складає наукове підґрунтя для продовження наукового пошуку в заданому напрямку, а з іншого, - узагальнення досягнень світової та вітчизняної економічної думки з даної проблематики свідчить про те, що, незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених дослідженню фундаментальних засад управління сталим розвитком аграрного сектору економіки, особливості визначення релевантності екологічних, економічних, соціальних та інституційних детермінант впливу та ефективності застосування

інструментів у розрізі відповідних каналів висвітлені досить фрагментарно і потребують комплексного та системного вирішення.

Подальшого дослідження також вимагає ряд питань щодо розробки концепції управління сталим розвитком аграрного сектору економіки з урахуванням існуючих проблем та перспектив.

Незважаючи на значну кількість наукових нагірацювань щодо розробки механізмів забезпечення сталості розвитку аграрного сектору економіки, поза увагою залишаються питання визначення стратегії управління сталим розвитком аграрного сектору економіки на регіональному рівні тощо

Саме на вирішення цих важливих і актуальних наукових задач спрямоване дисертаційне дослідження Стоянець Н. В.

Тематика дисертаційного дослідження відповідає державним, галузевим та наднаціональним науковим програмам і темам.

Дисертація виконана у контексті реалізації Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 року № 806-р), Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» (Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/201), Основних засад державної екологічної політики України на період до 2020 року (Закон України від 21.12.2010 р. № 281 8-VI).

Основні положення дисертації відповідають пріоритетним напрямам науково-дослідної роботи Сумського національного аграрного університету. Так, зокрема, у межах теми «Організаційно-економічні аспекти розвитку агропромислового комплексу та сільських територій» (№ д/р 011511000775) обґрунтовано вплив соціо-еколого-економічних детермінант на ключові цільові показники сталості розвитку аграрного сектору економіки; у межах теми «Інституційне забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах адміністративно-територіальної реформи» (номер державної реєстрації 01171.1004254) оцінено силу та характер впливу складових інституційного середовища на узагальнюючий показник сталості розвитку аграрного сектору економіки та сформовано основні сценарії управління ним.

3. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій.

Основні положення дисертаційної роботи відзначаються високим рівнем обґрунтованості, послідовністю та логічністю викладу матеріалу. І про комплексність та ґрунтовність дослідження свідчить значний обсяг використаних літературних джерел, які включають публікації як вітчизняних, так і зарубіжних авторів з даної проблематики, а також широкий перелік наукових методів, використаних при здійсненні теоретичних узагальнень та проведенні практичних розрахунків.

Результати, винесені до переліку пунктів новизни, представляють значну наукову цінність як з точки зору теорії фінансової науки, так і з позиції прикладного застосування. Основні положення було опубліковано у наукових статтях та монографіях, представлено на науково-практичних конференціях, а

також впроваджено у діяльність офіційних установ, що підтверджено відповідними довідками.

Висновки мають логічну побудову та відображають найбільш важливі результати здійсненого дисертантом дослідження.

4. Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях.

Наукові положення, висновки і результати дослідження опубліковано в 38 наукових працях загальним обсягом 31,53 друк, арк., з яких особисто автору належить 30,32 друк, арк., у тому числі - 1 одноосібна монографія, розділи у 2 колективних монографіях, 22 статті у наукових фахових виданнях України (з яких 13 - у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, серед яких 1 - до бази Scopus), 13 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Перелік основних наукових праць здобувана приведено в авторефераті та дисертації. Автореферат оформлений у відповідності до вимог Міністерства освіти і науки України, у лаконічній формі розкриває основні положення дисертаційної роботи, не містить інформації, що не відображені в дисертації

5. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Критичний огляд положень, які містять елементи наукової новизни дисертаційного дослідження дозволив прийти до висновку про їх високу цінність у контексті вирішення наукової проблеми щодо розвитку відомих та розроблення нових теоретико-методологічних підходів до управління сталим розвитком аграрного сектору економіки з урахуванням впливу екологічних, економічних, соціальних та інституційних детермінант. Узагальнюючи отримані автором результати, їх можна згрупувати у чотири блоки.

Перини) блок наукових результатів роботи містить здобутки дисертанта, що суттєво розширюють теоретичні положення, що стосуються управління сталим розвитком аграрного сектору економіки.

Так, зокрема, автором:

- Ⓜ запропоновано розвинути трактування сутності управління сталим розвитком аграрного сектору економіки як оптимально організованої з точки зору використання і відтворення соціо-еколого-економічних ресурсів системи виробництва, переробки, реалізації та споживання сільськогосподарської продукції, що забезпечується економічними агентами, а також інститутами, уповноваженими на розроблення та імплементацію стратегічної та оперативної державної політики у сфері агрогосподарювання, кінцевою метою функціонування якої є досягнення продовольчої безпеки країни. Такий підхід, на відміну від існуючих, фокусується: 1) не лише на врахуванні соціо-еколого-економічних детермінант як самостійних та відособлених підсистем, а пошуку їх оптимальної комбінації; 2) необхідності відтворення ресурсів разом з їх раціональним використанням; 3) визначенні передумовою ефективності процесу досягнення сталого розвитку аграрного сектору еко-

номіки скоординованої роботи всіх економічних агентів та інститутів державного управління; 4) необхідності досягнення продовольчої безпеки як кінцевої мети сталого розвитку аграрного сектору економіки, що є актуальною, чіткою та комплексною;

- * удосконалено концептуальні засади управління сталим розвитком аграрного сектору економіки, які передбачають чітку ідентифікацію складових керуваної та керуючої підсистем управління, а також встановлення взаємозв'язків між ними;
- * вперше запропоновано методологію визначення стратегії сталого розвитку аграрного сектору економіки на регіональному рівні, що передбачає врахування рівня соціо-еколого-економічного потенціалу адміністративно-територіальної одиниці, а також конкретизацію набору відповідних інструментів її реалізації в залежності від набутого ними на сучасному етапі розвитку рівня - високого, середнього чи низького.

Наведені положення суттєво розвивають теорію управління сталим розвитком аграрного сектору економіки. Вони вносять узгодженість в існуючі теоретичні дослідження та створюють підґрунтя для розвитку практичного інструментарію забезпечення цього процесу.

Другий блок наукових результатів роботи містить пропозиції дисертанта щодо управління сталим розвитком аграрного сектору економіки через екологічний канал. У даному напрямку автором:

- « вперше запропоновано оцінювати рівень сталості розвитку аграрного сектору економіки шляхом формування п'яти композитних індикаторів, які є результатом згортки часткових індикаторів характеристики загального рівня продовольчої безпеки, наявності продовольчих товарів, доступу до продовольства, продовольчої стабільності та якості споживання продовольчих товарів;
- * запропоновано визначати стратегічні та оперативні драйвери та інгібітори екологічного каналу у контексті управління сталістю розвитку аграрного сектору економіки шляхом емпіричного підтвердження статистичної значимості впливу відповідних екологічних детермінант на цільові показники розвитку аграрного сектору економіки у коротко- та довгостроковій перспективі;
- ® розроблено методологію ідентифікації часового лагу максимального відгуку дії екологічних детермінант на цільові показники рівня сталості розвитку аграрного сектору економіки, що базується на ідентифікації зв'язку між ними при введенні часового лагу. Це дозволило проранжувати інструменти екологічного каналу за часовою ознакою;
- » удосконалено інструментарій управління сталістю розвитку аграрного сектору економіки через екологічний канал, що реалізовано з урахування характеру стимулюючого чи дестимулюючого впливу відповідної екологічної детермінанти на цільові показники управління, а також лагу запізнення відгуку останніх на дію конкретних релевантних екологічних факторів.

Наведені положення суттєво розвивають теорію і практику використання екологічного каналу для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки.

Третій/ блок отриманих дисертантом результатів включає положення щодо особливостей реалізації процесу управління сталим розвитком аграрного сектору економіки через соціально-економічний канал. Основні досягнення автора у даному напрямку полягають у:

- « розробці методологічних засад визначення релевантності впливу соціально-економічних детермінант на цільові показники сталості розвитку аграрного сектору економіки, що базуються на ідентифікації їх значимості на основі застосування методу головних компонент;
- удосконаленні методології визначення специфічних економічних та соціальних факторів, що стимулюють та стримують сталий розвиток аграрного сектору економіки, що реалізовано шляхом кількісної формалізації впливу соціально-економічних детермінант на узагальнюючий показник рівня сталості розвитку аграрного сектору економіки та його складові;
- ® обґрунтуванні часового лагу максимального відгуку дії екологічних та соціальних детермінант на цільові показники рівня сталості розвитку аграрного сектору економіки за допомогою інструментарію регресійного моделювання, що дозволило пріоретизувати у часі інструменти використання цього каналу;
- ® удосконаленні системи інструментів управління сталим розвитком аграрного сектору економіки через економічний та соціальний канали, що конкретизовано з урахування характеру їх впливу на цільові параметри управління та часу запізнення їх відгуку на дію детермінант, релевантних даним каналам.

Наведені положення суттєво розвивають теорію і практику управління сталим розвитком аграрного сектору економіки через економічний та соціальний канали.

Четвертній блок містить здобутки дисертанта щодо обґрунтування впливу інституційних факторів на процес управління сталим розвитком аграрного сектору економіки. Гак, зокрема, автором:

- ® удосконалено методологічний інструментарій гіпологізації країн залежно від впливу інституційних чинників на рівень сталості розвитку аграрного сектору економіки, що на відміну від існуючих здійснено за двома критеріями: 1) середній рівень узагальнюючого показника рівня сталості розвитку аграрного сектору економіки; 2) демократичний профіль країни (характеристика демократизації інституційного середовища). Це дозволило розробити диверсифіковану систему специфічних інструментів управління сталим розвитком аграрного сектору економіки через інституційний канал;
- розроблено методологію врахування впливу зміни рівня демократизації суспільних відносин на узагальнюючий показник рівня сталості розвитку аграрного сектору економіки з використанням інструментарію регресійного моделювання, що дозволило емпірично підтвердити існування позитивного

ефекту для продовольчої безпеки країни при зміні демократичного профілю на більш прогресивний;

- ® вперше запропоновано методологію обґрунтування впливу інституційних факторів на цільові показники рівня сталості розвитку аграрного сектору економіки з використанням методу Ейткена, що дозволило сформувати базовий, посилений та інтенсивний пакети інституційних чинників, що сприяють активізації сталого розвитку аграрного сектору економіки.

Запропоновані заходи суттєво розвивають теорію і практику управління сталим розвитком аграрного сектору економіки через інституційний канал.

6. Практичне значення результатів дисертаційного дослідження.

Ключові наукові положення дисертаційного дослідження дозволяють сформувати систему методичних розробок та практичних рекомендацій. Розроблені рекомендації щодо інституційних драйверів забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки можуть бути використані в діяльності центральних органів виконавчої влади при розробленні та імплементації концепції реформування інституційного середовища України; щодо формування стратегій забезпечення продовольчої безпеки залежно від екологічного, економічного та соціального потенціалу регіону - в діяльності органів місцевого самоврядування при розробленні оперативних та стратегічних планів досягнення сталого розвитку аграрного сектору економіки; щодо формування ключових векторів сталого розвитку аграрного сектору економіки та визначення набору інструментів, що сприяють їх досягненню - у діяльності Всеукраїнської асоціації сільськогосподарських підприємств, Української аграрної асоціації та інших саморегулювальних організацій і об'єднань суб'єктів аграрного сектору економіки.

Пропозиції щодо визначення найбільш релевантних соціальних, економічних та екологічних факторів забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки України впроваджені в діяльність Мінагрополітики України (довідка № 37-18-11/536 від 14.01.2019 р.) щодо розробки концептуальних засад формування сталого розвитку аграрного сектору економіки - в діяльність Департаменту агропромислового розвитку Сумської облдержадміністрації (довідка №01-189 від 30.01.2018р.); щодо визначення стратегій сталого розвитку аграрного сектору економіки на регіональному рівні в діяльність Департаменту агропромислового розвитку Чернігівської облдержадміністрації (довідка №09-05/167 від 18.01.2018 р.); щодо оцінювання впливу економічних факторів на СР АСЕ - в діяльність Департаменту економічного розвитку і торгівлі Сумської облдержадміністрації (довідка № 02.1/98 від 17.01.2018 р.); щодо коротко-, середньо- та довгострокового прогнозування впливу окремих детермінант на рівень сталості розвитку АСЕ - в діяльність Сумської районної державної адміністрації Сумської області (довідка №187 від 16.01. 2018 р.).'

Висновки та пропозиції дисертації використовуються у навчальному процесі Сумського національного аграрного університету при викладанні дисциплін «Методи емпіричних соціальних досліджень», «Державне та

регіональне управління», «Аграрна політика», «Основи державного управління АПК» (акт № 261 від 25.01.2018 р.).

7. Дискусійні положення та недоліки дисертаційного дослідження.

В цілому позитивно оцінюючи наукове та практичне значення одержаних автором результатів, слід вказати на деякі дискусійні положення, що мають місце в дисертаційній роботі:

1. У п. 1.3 «Аналіз сучасного стану, проблем та перспектив розвитку аграрного сектору економіки України» дисертаційної роботи автор здійснив детальну характеристику найважливіших статистичних показників характеристики розвитку аграрного сектору економіки України, що дозволило ідентифікувати існуючі проблеми та перспективи розвитку цього сегменту в нашій державі, проте отримані аналітичні результати було лише опосередковано враховано при розробці концептуальних засад управління сталим розвитком аграрного сектору економіки.

2. Запропоновані дисертантом концептуальні засади управління сталим розвитком аграрного сектору економіки передбачають детальну конкретизацію елементів керованої та керуючої підсистем, а також взаємозв'язків між ними. Разом з тим, автор виділяє декілька підходів до управління сталим розвитком аграрного сектору економіки, проте не конкретизує взаємозв'язки між ними, що дещо обмежує цілісне сприйняття розроблених концептуальних засад. Крім того, авторський підхід мав би більшу теоретичну та практичну цінність якби між векторами забезпечення сталим розвитком аграрного сектору економіки та елементами системи управління було б окреслено взаємозв'язки.

3. У п. 2.3 «Обґрунтування часових лагів максимального відгуку цільових параметрів рівня сталості розвитку аграрного сектору економіки на дію екологічних детермінант» автором визначено часові лаги запізнення відгуку цільових показників сталості розвитку аграрного сектору економіки на дію екологічних детермінант з лагом 1-5 років, проте в роботі також виявлено ряд факторів, вплив яких кількісно виявляється вже у часовому горизонті до 1 року. Таким чином, авторський підхід був би більш комплексним за умови визначення лагу (у місяцях) відгуку впливу цільових показників на дію релевантних у короткостроковому періоді детермінант.

4. Автором у роботі сформовано систему управління сталим розвитком аграрного сектору економіки з урахуванням впливу екологічних, інституційних, соціальних та економічних детермінант, проте розвиток аграрного сектору значною мірою залежить від природно-ресурсних та екологічних передумов, особливо якісних характеристик земельного фонду. Вважаємо, що врахування і цього каналу впливу на процес управління лише підвищив би цінність отриманих автором результатів.

5. У п. 4.3 здобувачем визначено взаємозв'язок між характеристиками інституційного середовища країни та узагальнюючим показником сталого розвитку аграрного сектору економіки. У запропонованого підходу до характеристик інституційного середовища відібрано лише такі параметри як

рівень демократії; рівень політичної свободи; право голосу; ефективність уряду; якість державного регулювання; рівень корупції; верховенство права. Однак, такий перелік видається доволі обмеженим, оскільки поза увагою залишилися критерії визначення ефективності функціонування профільних органів виконавчої влади, загального стану бізнес-середовища, ділової етики, захисту прав інвесторів та інших стейкхолдерів тощо.

6. У контексті конкретизації інструментів державного регулювання сталого розвитку аграрного сектору економіки через економічний та соціальний канали (п. 5.2) приведено лише їх перелік безвідносно до виявленій на попередніх етапах дослідження їх релевантності. Вважаємо, що більш доцільно було б виокремити специфічні інструменти, доступні для впливу на конкретний соціальний чи економічний чинник забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки.

7. При розробці автором методології визначення стратегії управління сталим розвитком аграрного сектору економіки для оцінювання екологічного, економічного та соціального потенціалів запропоновано використовувати аналогічні показники, що й для загальнонаціонального рівня. Вважаємо такий підхід дещо обмеженим, а тому пропонуємо доповнити цей блок відносними показниками, що дозволяють врахувати внесок конкретного регіону у забезпечення сталого розвитку країни.

Однак висловлені побажання та зауваження не применшують високий науково-теоретичний та прикладний рівень проведеного здобувачем дослідження.

8. Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки.

Автором здійснено критичний огляд та дослідження значної кількості вітчизняних та закордонних праць щодо проблематики управління сталим розвитком аграрного сектору економіки з урахування дії екологічних, економічних, соціальних та інституційних детермінант; сформовано значимі та науково-обґрунтовані висновки і практичні результати.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що дисертація Стоянець Наталії Валеріївни на тему «Управління сталим розвитком аграрного сектора економіки» являє собою завершену наукову працю, спрямовану на вирішення актуальних наукових проблем.

Тематика дисертаційного дослідження є актуальною і відповідає пріоритетним напрямкам державної політики України та науковим програмам національного та наднаціонального значення. Тема та зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.03... економіка та управління національним господарством та профілю спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 Сумського державного університету. Робота відповідає вимогам, які висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, зокрема - пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами та доповненнями), що висуваються

до докторської дисертації, а її автор - Стоянець Наталія Валеріївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 - економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент,

завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції Житомирського національного агроекологічного університету Міністерства освіти і науки України, доктор економічних наук, професор

Т. О. Зінчук

